

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНИХ,
ЗЕМЕЛЬНИХ ТА АГРАРНИХ
ПРАВОВІДНОСИН:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
Й ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Матеріали «круглого столу»

Харків, 5 грудня 2014 року

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЕКОЛОГІЧНИХ, ЗЕМЕЛЬНИХ
ТА АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
Й ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

Матеріали «круглого столу»

За загальною редакцією *А. П. Гетьмана*

Харків, 5 грудня 2014 року

Харків
2014

УДК 349.6
ББК 67.307
А43

*За зміст та якість матеріалів
відповідальність несуть автори публікацій*

Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних прав
А43 ввідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матері-
али «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред.
А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. –
320 с.

Збірник містить тези наукових доповідей учасників «круглого столу», що
відбувся у м. Харкові 5 грудня 2014 р.

Розраховане на науковців, фахівців у галузі права, студентів юридичних
вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться питаннями екологічного,
земельного та аграрного права України.

УДК 349.6
ББК 67.307

© Національна академія правових наук
України, 2014

© Національний юридичний універси-
тет імені Ярослава Мудрого, 2014

<i>Сустнов Є. П.</i> Примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності та в умовах воєнного чи надзвичайного стану: проблеми розмежування	205
<i>Шарасівська Т. А.</i> Еколого-правові проблеми функціонування Державної служби України з надзвичайних ситуацій в сучасних умовах	209
<i>Шомпол О. А.</i> Еколого-правові пріоритети в процесі асоціації України та Європейського Союзу	211
<i>Барабаш Т. О.</i> Правові питання охорони довкілля в сільському господарстві: окремі аспекти	213
<i>Рижко П. О.</i> Кримінальна відповідальність як правовий засіб охорони довкілля	216
<i>Старосуд І. М.</i> Екологічна освіта та виховання в системі ідеологічного механізму екологічного права	218
<i>Григор'єва Х. А.</i> Правове становище сільськогосподарських переробних кооперативів як суб'єктів біоенергетичного виробництва	220
<i>Кульчій І. М.</i> Концепція leader як умова забезпечення сталого розвитку сільських територій: правовий аспект	223
<i>Лозо О. В.</i> Значення екологічної мережі для міжнародно-правової охорони ландшафтів	225
<i>Полянська В. І.</i> Сутність та особливості правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму в Україні	228
<i>Слепченко А. А.</i> Міжнародно-правові передумови розвитку правовідносин у галузі екологічної освіти в Україні	230
<i>Сюйва І. С.</i> Адміністративна відповідальність за порушення законодавства в сфері використання природних ресурсів для потреб сільського господарства	233
<i>Блошенко Е. Є.</i> Правове регулювання відносин щодо використання рослинного світу: міжнародно-правовий аспект	236
<i>Данилюк Л. Р.</i> Поняття, види та особливості мисливських природних ресурсів	238
<i>Дмитренко І. М.</i> Про необхідність уніфікації підходів до правового регулювання відносин біологічної безпеки	241
<i>Жидан О. С.</i> Види водокористування на території боліт	243
<i>Золотарьова Д. М.</i> До питання про охорону тимчасово зайнятих земель	245

18 жовтня 2005 р., №2982-IV, неможлива без виваженої державної політики. Саме держава через реалізацію правотворчої, правозастосовної та правоохоронної форм повинна сприяти та забезпечувати розвиток ефективних форм господарювання в аграрному секторі.

Сустнов Є. П.

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри екологічного права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ТА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧИ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Основою для вираження, закріплення та реалізації прав і свобод людини є приватна власність. У ст. 41 Конституції України вказано, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю; ніхто не може бути протиправно її позбавлений; право приватної власності є непорушним.

Разом із тим Конституція України окреслює умови, за яких дія принципу непорушності права приватної власності може бути обмежена, а власник примусово позбавлений свого майна. Відповідно до вказаної статті Основного Закону примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Отже, за Конституцією України підставою для примусового відчуження приватного майна є, по-перше, суспільна необхідність, унаслідок якої суспільні інтереси конкурують із приватними, і саме на користь перших встановлюються механізми позбавлення власника його майна, а

по-друге, введення на території України або в окремих її регіонах воєнного чи надзвичайного стану.

Стосовно земельних ділянок як об'єктів права приватної власності, то умови і порядок їх примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності визначені в Законі України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 р. (далі — Закон). Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування вправі викуповувати земельні ділянки для суспільних потреб, а саме: будівництва *об'єктів національної безпеки, оборони, транспортної, енергетичної інфраструктур, природно-заповідного фонду* тощо. Орган приймає рішення про викуп земельної ділянки та повідомляє про це її власника. У разі згоди власника з викупом між ним і представником органу укладається договір купівлі-продажу або інший правочин. У випадку незгоди власника з викупом земельної ділянки для суспільних потреб, вона за ч. 1 ст. 15 Закону може бути відчужена примусово з мотивів суспільної необхідності.

Зауважимо, що до прийняття Закону порядок примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності був урегульований у Земельному кодексі України (далі — ЗК). У ст. 147, яка зараз має нову редакцію, передбачалося, що в разі введення воєнного або надзвичайного стану земельні ділянки, що перебувають у приватній власності, можуть бути відчужені з мотивів суспільної необхідності за умови повного відшкодування їх вартості.

Цілком очевидно, що ст. 147 ЗК не відповідала змісту ст. 41 Конституції України, адже на відміну від останньої поєднувала суспільну необхідність із введенням воєнного чи надзвичайного стану. Ця законодавча неузгодженість піддавалась критиці в науковій земельно-правовій літературі. Так, коментуючи ст. 147 ЗК, А. М. Мірошниченко і Р. І. Марусенко зазначали, що таке вживання поняття «суспільна необхідність» не відповідає його конституційному змісту, який зовсім не пов'язано із введенням воєнного або надзвичайного стану.

Дійсно, аналіз ст. 41 Конституції дає підстави стверджувати, що вона не отожднює «суспільну необхідність» і «воєнний чи надзвичайний стан», як і не співвідносить їх як «загальне» й «окреме», вказуючи на існування суспільної необхідності, коли немає «надзвичайних об-

ставин» (за звичайних життєвих умов) і коли вони є в наявності (в умовах воєнного або надзвичайного стану). За Конституцією примусове відчуження об'єктів приватної власності з мотивів суспільної необхідності та їх примусове відчуження в умовах воєнного чи надзвичайного стану — самостійні підстави припинення права власності, які до того ж різняться механізмом відшкодування. У першому випадку воно має бути повним і попереднім, у другому дозволяється наступне повне відшкодування.

Деякі правознавці, зокрема О. М. Пащенко, пропонують повернутися до попередньої редакції ст. 147 ЗК, аргументуючи це тим, що з прийняттям Закону були порушені вимоги ЗК щодо ієрархічної підпорядкованості нормативно-правових актів (за ч. 1 ст. 3 ЗК земельні відносини регулюються нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції України та ЗК), а тому потрібно привести положення Закону у відповідність з нормами ЗК. У дійсності ж цього не треба робити, бо не положення Закону зараз суперечать нормам ЗК, а, навпаки, ст. 147 ЗК раніше суперечила положенням Конституції: було порушено принцип, закріплений у її ст. 8, згідно з яким «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Щодо сучасного законодавства, то суспільна необхідність як підстава примусового відчуження земельних ділянок уже не поєднується з воєнним або надзвичайним станом. Так, в абз. 6 ч. 2 ст. 2 Закону вказано, що його дія не поширюється на відносини, які виникають у випадку примусового відчуження земельних ділянок в умовах воєнного чи надзвичайного стану (реквізиції). Тобто відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності та реквізиція земельних ділянок — цілком самостійні підстави припинення права приватної власності на землю.

Питанням реквізиції присвячена ст. 353 Цивільного кодексу України (далі — ЦК), у ч. 1 якої вказано, що в разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі й у порядку, встановлених законом, за умови попереднього та повного відшкодування його вартості (реквізиція). А в ч. 2 цієї ж статті передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану таке майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Можна побачити, що ст. 353 ЦК має низку внутрішніх суперечностей. По-перше, в рамках реквізиції вона суміщує надзвичайні обставини та суспільну необхідність, хоча в ч. 1 ст. 346 ЦК такі підстави припинення права власності, як примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності та реквізиція відокремлені одна від одної (пункти «б» і «9»). По-друге, ця стаття хоча й має назву «Реквізиція», але в її ч. 1 в дужках для чогось робиться додаткове уточнення. З огляду на це виникає запитання: що ж у дійсності є реквізицією — примусове відчуження майна лише за надзвичайних обставин або також в умовах воєнного чи надзвичайного стану? Якщо за цією нормою реквізицією визнається примусове відчуження лише за надзвичайних обставин, то вона не узгоджується з абз. 6 ч. 2 ст. 2 Закону, за яким реквізицією є примусове відчуження в умовах воєнного або надзвичайного стану.

На сьогодні порядок примусового відчуження майна в умовах воєнного чи надзвичайного стану визначається такими Законами України: «Про правовий режим воєнного стану» від 06.04.2000 р., «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р., «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р., а порядок виплати компенсації за примусове відчуження майна визначено постановою КМУ від 31.10.2012 р. №998 «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Проте, зазначимо, що в жодному з наведених нормативно-правових актів земельна ділянка як об'єкт примусового відчуження в умовах воєнного чи надзвичайного стану не згадується, а йдеться тільки про майно нерухоме (земельні ділянки окремо не виділені) та рухоме (наземні, водні та повітряні транспортні засоби). Тому порядок примусового відчуження земельних ділянок в умовах воєнного чи надзвичайного стану законодавчо не врегульовано.

Загалом же питання про доцільність примусового відчуження земельних ділянок в умовах воєнного чи надзвичайного стану є дискусійним у науковій земельно-правовій літературі, а тому потребує ґрунтовнішого дослідження. Вважаємо, можна погодитися з А. М. Мірошниченком, на думку якого в таких умовах існуватиме потреба скоріше в тимчасовому зайнятті земельної ділянки, а не в набутті права власності на неї.